

Ružička, Jozef

O vetách s nulovým gramatickým subjektom

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 115-117

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120052>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O VETÁCH S NULOVÝM GRAMATICKÝM SUBJEKTOM

Veta z hľadiska gramatickej stavby je konštrukcia, ktorej prvkami sú vetné členy a vzťahy medzi nimi. Vetný člen sa charakterizuje obsahom aj formou a spravidla sa manifestuje istým slovným druhom a istými morfológickými kategóriami.

Vetný člen, ktorý má uvedené znaky v plnom rozsahu, je úplný. Od neho odlišujeme neúplný vetný člen, ktorý je vlastne variantom úplného vetného člena. Úplný vetný člen je gramaticky aj sémanticky najviac voľný (najmenej obmedzený), a preto je v danej vetnej konštrukcii základným variantom. Napríklad príslovkové určenie cieľa vyjadrené príslovkou alebo predložkovým pádom substantíva (pronomína): *Mládež cvičí pre zdravte.*

$$GS - GP - Adv \quad \simeq \quad S_1 - VF_{pers} - S_{pr4}$$

Naproti tomu neúplný vetný člen (resp. neúplný variant vetného člena) je alebo gramaticky, alebo sémanticky obmedzený; napríklad príslovkové určenie cieľa vyjadrené infinitívom sa viaže len na prísudkové sloveso s významom pohybu: *Mládež rada chodí tancovať.* Tieto podmienky výskytu neúplného variantu vetného člena patria do vetnej konštrukcie ako jej konštitutívne prvky:

$$GS - GP - Adv \quad \equiv \quad S_1 - VF_{pers(pohyb)} VI_{pers}$$

Na inej rovine je rozdiel medzi obligátnym a fakultatívnym vetným členom (resp. medzi obligátnym a fakultatívnym variantom vetného člena), lebo aj úplný aj neúplný vetný člen môže byť obligátnym alebo fakultatívnym prvkom vetnej konštrukcie. Tu je však predsa len istý rozdiel.

Obligátny vetný člen musí byť vždy realizovaný osobitným slovom, aby sa zachovala povaha vetnej konštrukcie. Napríklad gramatický subjekt vo vete s infinitívnym gramatickým predikátom sa nemôže elidovať v nijakom prípade: *Jano utiecť? — Ty utiecť?*

$$GS - GP \quad \equiv \quad S_1 \text{ alebo } PRO\check{P} - VI$$

Naproti tomu fakultatívny vetný člen nemusí byť realizovaný osobitným slovom v každom prípade, lebo jeho realizácia závisí od istých prehovorových (kontextových) podmienok. Napríklad pronominálny gramatický subjekt sa v slovenčine používa najčastejšie len pri dôraze alebo v opozícii k inému (pronominálnemu) gramatickému subjektu (v rámci súvetia): *Len on sa prihlá-*

sil. — *On sa prihlásil, ale ty si sa bál.* Fakultatívny gramatický subjekt dávame v schéme do zátvoriek:

$$(GS) — GP \equiv (PRO?) — VF_{pers}$$

Poznámka. Podstata fakultatívneho variantu vetného člena dobre vynikne najmä v porovnaní tohto variantu s obligátnym variantom toho istého vetného člena. V našom prípade ide o gramatický subjekt vyjadrený substantívom: tento gramatický subjekt sa nedá vynechať. Preto je tu schéma:

$$GS — GP \equiv S_1 — VF_{pers}$$

Tento rozdiel treba brať do ohľadu pri analýze textu, a preto napríklad nasledujúce vety treba analyzovať takto: *Deti si ľahli. Pospali. Bdie iba matka.*

$$S_1 — VF_{pers} \cdot (PRO?) — VF_{pers} \cdot S_1 — VF_{pers}$$

V druhej vete nie je elidovaný substantívny subjekt, ale nie je realizovaný fakultatívny pronominálny subjekt, lebo niet na jeho realizáciu nijakých kontextových príčin.

Ako vidieť, charakter vetnej konštrukcie sa uvedenou redukciou jedného z prvkov konštrukcie nemení: vetná konštrukcia zostáva dvojčlenou, ibaže sa modifikuje realizácia jedného prvku konštrukcie. Ale táto modifikácia nemá nijaké priame dôsledky pre ostatné prvky konštrukcie. Preto sa napríklad v gramatickom predikáte uplatňujú aj pri fakultatívnom pronominálnom subjekte tie isté kategórie ako pri obligátnom substantívnom subjekte: týka sa to kategórie osoby a kategórie rodu. Preto úplná schéma tejto vetnej konštrukcie vyzerá takto:

$$(GS) — GP \equiv (PRO_1^{ip}) — VF_{pers}^{ip, ig}$$

Táto obmena je vo väčšine slovanských jazykov základným variantom dvojčlennej vety s pronominálnym gramatickým subjektom. Jej najširším gramatickým predpokladom je prevažne syntetický charakter konjugácie v danom jazyku, ako je to napríklad v slovenčine alebo češtine. Ale pre ruštinu to už neplatí, lebo ruská konjugácia má oveľa viac analytických črt ako slovenská.

Popri tomto základnom variante existuje však aj istý okrajový variant, ktorý nie je podmienený kontextom. Je to variant s nulovým gramatickým subjektom.

Nulový gramatický subjekt čiže gramatický subjekt s nulovým deznátorom je taký, ktorý sa v danom vetnom type nemože vyjadriť osobitým slovom v nijakej kontextovej situácii. Vetná schéma dvojčlennej vety s nulovým gramatickým subjektom je teda takáto:

$$(GS) — GP \equiv \emptyset — VF_{pers}$$

Poznámka. Nulový vetný člen spočíva na tom istom základe ako nulová morféma. Existuje len na gramatickej rovine jazykovej stavby, v rámci užšieho systému gramatických prvkov.

Tento okrajový variant vetnej konštrukcie má isté osobitné črty aj v gramatickom predikáte, čím sa odlišuje napríklad aj od variantu dvojčlennej vety s fakultatívnym pronominálnym subjektom. Ide o to, že v uvedenom okrajovom variante stojí v gramatickom predikáte osobné sloveso v určitom

tvare VF_{pers}, a to v ktorejkoľvek osobe (i p), ale len v mužskom rode (m g), na rozdiel od nemodifikovaného gramatického predikátu s úplnou realizáciou anaforických kategórií osoby (i p) a rodu (i g).

Slovesná kategória osoby korešponduje s osobnými zámenami, možno tu hovoriť z istého hľadiska o transpozícii kategórie osoby z oblasti zámen do oblasti kategórií slovesa. Rozdiel je v tom, že prostredníctvom slovesnej kategórie osoby sa iba odkazuje na gramatický subjekt vety, kým osobnými zámenami sa subjekt vety vyjadruje priamo. Nulovým gramatickým subjektom mal by byť taký zámenný obsah, ktorý sa však v danom jazyku nedá vyjadriť zámenne. Ak porovnáme, ako sa príslušné vety vyjadrujú v iných jazykoch, zistíme, že tu ide o všeobecné osobné zámeno, napr. franc. *on*, nemeč. *man*. V slovanských jazykoch však takéhoto všeobecného osobného zámena niet, a len preto existuje v slovanských jazykoch okrajový variant dvojčlennej vety s nulovým zámenným subjektom a s kategoriálne modifikovaným verbálnym predikátom:

$$(GS) - GP \equiv \emptyset - VF_{pers}^{lp, mg}$$

Príklady zo slovenčiny: *Nedbám na mesiac ani na hviezdy, keď mi slnce svieta.* (príslovie) — *Ako si ustelieš, tak budeš ležať.* (príslovie) — *Prečo kričíte, akoby vás z kože dral.* — *Ocot pridávame po kvapkách.* — *No, a keď žobrák príde do sedla, ťažko ho vyhodíte.* (Kukučín) — *Vrana vraj vycíti, kde majú flintu.* (Alexy).

V niektorých slovanských jazykoch pozorovať nábehy k utvoreniu všeobecného osobného zámena. Tu potom ustupuje okrajový variant s nulovým gramatickým subjektom základnému variantu dvojčlennej vety s obligátnym pronominálnym subjektom.

Napríklad čes.: *Člověk nemůže všechno povědet.* — *Jeden neví, co šil o tom má myslit.*

Poznámka. Veta s nulovým gramatickým subjektom sa hodnotieva ako veta so všeobecným subjektom. Tento tradičný termín však vevyštuje gramatickú stvárnenosť vety, lebo sa týka len jej významovej stavby. Z hľadiska gramatickej stavby vety treba tu hovoriť o nulovom pronominálnom gramatickom subjekte, teda o istom variante dvojčlennej vety s pronominálnym gramatickým subjektom. Samozrejme, v jazykoch, ktoré majú všeobecné osobné zámeno, tohto variantu dvojčlennej vety niet.

Syntaktický systém jazyka obsahuje nielen základné typy vetných konštrukcií, ale aj rozličné varianty týchto typov. Presný opis všetkých variantov je nevyhnutným predpokladom pre poznanie celého syntaktického systému jazyka, ako aj pre poznanie spojitostí medzi jednotlivými rovinami jazykovej stavby.

